

Сокровольська Н. Я.
кандидат економічних наук, доцент
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Хамига Ю. Я.
аспірант
Тернопільського національного економічного університету

Sokrovska N. Y.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Hamiga Y. Y.
Postgraduate
Ternopil National economic University

ПРОТИДІЯ ФІНАНСОВОМУ ШАХРАЙСТВУ У ВІТЧИЗНЯНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Анотація. У статті розглядається фінансове шахрайство як системне явище та його місце в соціально-економічному житті суспільства. Це явище носить тотальний характер. Незважаючи на те що українські організації порівняно із західними вважають ризики шахрайства найбільш істотними, вони менш активно борються із цією загрозою. Створення ефективних інструментів протидії фінансовому шахрайству являє собою актуальне завдання для будь-якої організації.

Ключові слова: корупція, фінансове шахрайство, корупційні ризики, протидія фінансовому шахрайству, комплаєнс.

Вступ та постановка проблеми. Фінансове шахрайство – одна з досить серйозних, що носить тотальний характер, загроз для розвитку організацій та економік країн у цілому. Практично кожна організація незалежно від її розміру, галузевої спеціалізації і місцезнаходження схильна до корупційних ризиків. Така ситуація характерна для всього світу.

Завадити такому стану речей допоможе ефективне вивчення можливих варіантів фінансового шахрайства в організаціях як України так і світу, попередження його виникнення та методів боротьби з ним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження фінансового шахрайства зробили вітчизняні й зарубіжні вчені, зокрема: А. Мамишев, С. Чернявський, Дж. Уеллс, О. Глебов, В. Бахін, Р. Белкін, А. Волобуєв, Ю. Грошовий, О. Долженков, І. Козаченко, В. Лисиченко, Г. Матусовський, Д. Никифорчук, М. Погорецький, О. Кальман, О. Копан, Р. Калюжний, В. Коваленко, О. Користін, М. Корнієнко, М. Шумило та ін. Проте поза їхньою увагою залишаються питання ефективної протидії фінансовому шахрайству в організаціях України.

Метою даної статті є визначення ефективних методів запобігання та боротьби з фінансовим шахрайством в українських організаціях.

Результати дослідження.

Потрібно відзначити, що щорічний Всесвітній економічний форум у Давосі аналізує, узагальнює і представляє найбільш небезпечні для світової спільноти ризики. З усієї сукупності ризиків економічного, екологічного, геополітичного, соціального і технологічного характеру форум позначив 50 основних глобальних ризиків, серед яких виділив шість, що носять виражений кримінальний характер [1]:

- зростання організованої злочинності;
- повсюдна корупція;
- кібератаки (організовані і спонсоровані державами, кримінальними та терористичними структурами);
- порушення прав інтелектуальної власності;
- зростання дезінформації у цифровому світі (провакційна, невірна або неточна інформація швидко поширюється і загрожує серйозними наслідками);

– підrobка або розкрадання особистих даних у великих обсягах та їх використання у злочинних цілях.

Чому ж ці ризики віднесені світовими експертами до категорії глобальних?

Передусім тому, що про масштаби «лиха» говорить той факт, що показник економічної злочинності становить понад 40%, тобто жертвою економічних злочинів стає майже кожна друга організація. Ця цифра отримана в результаті низки досліджень і експертних оцінок, зокрема світового аудиторського дослідження компанії Price Water House Coopers.

Найбільш «популярними» злочинами у сфері економіки є: незаконне привласнення активів (його показник у світі й Україні приблизно однаковий і становить 72%), хабарництво і корупція (в Україні – 40%, у світі – 24%), підrobка та приховування даних бухгалтерського обліку, відхід від податків (в Україні і світі приблизно по 25%). Також широко поширені такі правопорушення у сфері економіки, як відмивання грошей, легалізація злочинних доходів, операції із цінними паперами на основі інсайдерської інформації, недобросовісна конкуренція, порушення прав інтелектуальної власності [1].

Проблема фінансового шахрайства актуальна для будь-якої країни як із розвинутою економікою, так і для тієї, яка знаходиться в стадії її активного становлення.

Щорічно починаючи з 1995 р. до відома світової громадськості доводиться індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI), що складається міжнародною неурядовою організацією Transparency International за результатами опитувань, проведених серед експертів і в ділових колах. Це рейтинг держав світу, що відображає оцінку рівня сприйняття корупції аналітиками і підприємцями за стобальною шкалою.

Незважаючи на те що деякі дослідники не довіряють цим рейтингам і критикують недосконалість індексу, CPI вважається майже єдиною об'єктивною оцінкою стану проблеми.

Перше місце в 2017 р. розділили Данія, Фінляндія і Нова Зеландія, набравши по 90 балів, останнє – Афганістан, Південна Корея і Сомалі (8 балів). Україна зайняла в рейтингу 132-е місце зі 174-х країн, набравши 29 балів за

шкалою, де 0 балів означає тотальну корумпованість. При цьому Україна протягом низки років стабільно зберігає своє місце в останній третині списку [2].

Україна сьогодні переживає новий період ставлення влади до протидії корупції, у країні зростає запит на антикорупційну діяльність. З огляду на це, тема протидії корупції та фінансового шахрайства зараз стає вкрай актуальною і для організацій різних сфер. Саме тому найважливішим завданням у забезпеченні системної роботи з протидії фінансовому шахрайству і корупції є оцінка навколишнього середовища, внутрішніх умов та мотивів, що створюють ймовірність розвитку цих негативних явищ.

Існує три чинники, за наявності яких співробітники організацій йдуть на шахрайство: наявна можливість, тиск зовнішніх обставин і здатність виправдати свій учинок. Кожен із трьох чинників указує на наявність негативних процесів у компанії, які певною мірою підштовхують співробітників до протиправних дій і створюють сприятливе підґрунтя для здійснення фактів шахрайства.

Розрізняють такі типи фінансового шахрайства:

- шахрайство з боку керівників або менеджерів організації;
- шахрайство з боку постачальників;
- розтрата або крадіжки з боку найманих працівників;
- шахрайство з боку замовника або клієнта;
- афери з інвестиціями;
- шахрайство змішаного типу.

Всі типи шахрайства включають у себе елемент тиску з боку різного роду обставин, які певною мірою змушують або підштовхують співробітників організацій піти на шахрайство. Переважна більшість зловживань із боку співробітників і менеджменту організацій мотивована тиском фінансових обставин, внутрішніми вадами і згубними пристрастями, а також тиском, безпосередньо пов'язаним із роботою.

Майже кожен випадок фінансового шахрайства включає в себе елемент самовиправдання, необхідний шахраєві для виправдання протиправних дій у своїх же власних очах. Здебільшого факти шахрайства виникають, якщо в колективах створилася нездорова аморальна атмосфера і співробітники організації байдуже ставляться до зловживань і протиправних дій своїх колег.

Таким чином, для запобігання випадкам шахрайства керівництву організації необхідно усунути чинники, які підштовхують співробітників на протиправні дії, приділивши особливу увагу зміцненню і підвищенню ефективності систем внутрішнього контролю, тобто придушенню можливості здійснення протиправних дій. При цьому не варто недооцінювати ефект від усунення таких чинників, як тиск і самовиправдання, хоча робота у цих напрямках набагато складніша й її результати гірше піддаються вимірюванню.

Основним і найбільш істотним видом зловживань є шахрайство, яке реалізується шляхом:

- незаконного привласнення активів, до якого належать розкрадання і неправильне використання активів організації (приховування і привласнення надходжень виручки, розкрадання матеріальних запасів, шахрайство, пов'язане з розрахунками по заробітній платі);
- комерційного підкупу, корупції, тобто незаконного використання шахраями свого впливу в рамках бізнес-транзакції з метою отримання особистої вигоди для себе або для іншої особи, яке суперечить обов'язкам шахрая по відношенню до роботодавця або прав іншої особи (отримання відкатів, залучення в конфлікт інтересів);
- шахрайство із фінансовими звітами, що припускає фальсифікацію документів, навмисне спотворення фінан-

сової інформації про організацію для введення в оману користувачів цієї інформації (завищення виручки і заниження зобов'язань або витрат).

Класифікація та категоризація шахрайства у сфері професійної діяльності дають змогу більш детально вивчити це явище, встановити методи, найбільш часто використовувані для здійснення шахрайства, і схеми, що завдають найбільшої шкоди. Порівнюючи схеми в чітко визначених категоріях, можна ідентифікувати і розробити більш вчинені й ефективні інструменти протидії.

Проведення спрямованої роботи з профілактики та попередження чинників, пов'язаних зі зловживаннями та шахрайством, безпосередньо пов'язане зі створенням, впровадженням і реалізацією єдиної спеціалізованої комплексної програми, що містить у собі чітко регламентований план дій, спрямованих на досягнення намчених цілей, забезпечення значного зниження суттєвості ризиків у цьому напрямі, а також на скорочення витрат організації, що виникають у разі зловживань, шахрайства і протиправних дій як із боку співробітників компанії, так і з боку контрагентів і партнерів організації.

Побудова, підтримка і планомірне вдосконалення єдиної комплексної програми з профілактики, попередження та припинення фактів зловживань і шахрайства у фінансовій сфері діяльності – прямий обов'язок менеджменту компанії, відповідальність за виконання якої менеджмент компанії не повинен покладати на окремих підрозділ.

Політика управління організації повинна переслідувати насамперед мету запровадження такого підходу, який би зменшив тиск зовнішніх обставин, можливості для здійснення зловживань і знаходження самовиправдань. При цьому вкрай важливо, щоб передбачені єдиною комплексною програмою норми, правила, стандарти і рекомендації були обов'язковими для виконання та застосування на практиці всіма співробітниками й керівництвом організації.

Формування в організації атмосфери чесності та відкритості передбачає дотримання п'яти основних умов:

- проведення спеціальної підготовки на предмет протистояння шахрайству;
- формування відповідної трудової атмосфери;
- наявність усіма прийнятого і дотриманого кодексу честі – свого роду морального кодексу організації;
- створення спеціальної програми допомоги співробітникам, яка дасть змогу певною мірою знизити вплив на них одного з трьох елементів шахрайства, – це тиск зовнішніх обставин;
- формування в колективах переконаності, що нечесність карається, а покарання невідворотне.

Усунення можливостей для здійснення фінансового шахрайства є важливим напрямом попередження протиправних дій та включає в себе п'ять основних способів:

- створення ефективної системи внутрішнього контролю як фундаменту для побудови в організації атмосфери всеосяжного контролю і вироблення найбільш ефективних контрольних заходів, що сприяють профілактиці та виявленню фактів зловживань, формуванню у співробітників компанії свідомості того, що їхня робота і дії можуть бути перевірені в будь-який час;
- забезпечення максимальної прозорості бізнес-процесів під час реалізації і закупівлі товарів і послуг за допомогою розроблення й упровадження більш ефективних політик та процедур проведення тендерів, перевірки контрагентів на можливий зв'язок зі співробітниками і керівництвом організації. Попередній відбір контрагентів, урахування їхньої репутації, реальні можливості та платоспроможність, дасть змогу запобігти можливій

змові між співробітниками компанії та її клієнтами або постачальниками;

– чітке інформування всіх партнерів і контрагентів організації про її політику у ставленні до шахрайства і зловживань, що забезпечить формування однозначного розуміння у партнерів і контрагентів ступеня наслідків у разі виявлення фактів змови зі співробітниками організації для здійснення протиправних і шахрайських дій;

– перевірка персоналу на предмет наявності симптомів, що виявляються в різкій зміні способу і стилю життя співробітників компанії, абсолютно непорівняних із їхніми законними доходами. Це дасть змогу виявити факти зловживань на ранній стадії їх учинення;

– впровадження «гарячих ліній» та спеціальних програм, які заохочують передачу співробітниками відомостей про здійснення в компанії зловживань і протиправних дій, а також наявність налагодженої «інформаційної» програми, що забезпечує збір і аналіз наявних сигналів і повідомлень.

Усі заходи з профілактики та протидії фінансовому шахрайству в рамках спеціалізованої програми повинні розроблятися й упроваджуватися комплексно з детальним розробленням і дотриманням таких умов.

Керівництво організації забезпечує створення в колективі атмосфери, за якої співробітники розуміють невідворотність наслідків для них у разі зловживань, і відповідає за розподіл обов'язків щодо забезпечення належного контролю.

В організаціях слід упроваджувати програму допомоги співробітникам, спрямовану на попередження зловживань. Усі керівники та рядові співробітники проходять спеціальний курс занять із розпізнавання симптомів зловживань і шахрайства. При цьому керівництво відповідає за відстеження сигналів про нечесність своїх співробітників. Керівництвом організації встановлюється й упроваджується порядок інформування про зловживання.

Служби внутрішнього аудиту та/або безпеки координують проведення розслідування, визначають необхідність тих чи інших дій, а також відповідають за визначення масштабів розслідування і вибір відповідних методів.

Причетні підрозділи проводять ретельне розслідування причин і способів скоєння даного зловживання, в якому повинні бути відображені аналіз відсутності або неспрацьовування наявних заходів контролю і заходи для зменшення ймовірності фактів зловживань у майбутньому.

Після завершення всіх дій із виявлення конкретного зловживання виклад того, що сталося, повинен бути опублікований в інформаційному листі з відповідними рекомендаціями співробітникам.

Служба внутрішнього аудиту надає консультаційну підтримку на етапі розроблення додаткових систем контролю, а керівництво організації несе відповідальність за розроблення й упровадження таких заходів контролю. При цьому використовується інформація, отримана на основі аналізу відповідного зловживання, і проводиться перевірка дієвості контрольних процедур на предмет виявлення аналогічних зловживань у майбутньому. Служба внутрішнього аудиту для запобігання випадкам фінансового шахрайства проводить спеціальні активні перевірки із застосуванням відповідних методик виявлення фактів зловживань і шахрайства.

За всіма фактами виявлених проблем ініціюється та проводиться спеціальна професійна підготовка внутрішніх аудиторів.

Під час побудови та реалізації програми із профілактики, попередження та припинення фактів фінансового

шахрайства як основні напрями діяльності служби внутрішнього контролю й аудиту можна виділити такі:

– надання необхідної консультаційної підтримки керівництву організації на стадії формування й упровадження окремих норм, правил і стандартів контрольних процедур;

– проведення внутрішнього аудиту наявної системи внутрішнього контролю на предмет ефективності та дієвості контрольних процедур, що застосовуються на практиці, їх адекватності існуючим ризикам і відповідності єдиній комплексній програмі;

– формування на основі проведених перевірок і внутрішнього аудиту рекомендацій щодо впровадження та посилення контрольних заходів для попередження випадків фінансового шахрайства, а також надання керівництву організації інформації про існуючі та нововиявлені ризики у цьому напрямі;

– координація заходів із розслідування скоєних фактів шахрайства та зловживань, визначення масштабів розслідування і відповідних методів їх проведення;

– аналіз результатів розслідування, вироблення рекомендацій керівництву організації щодо впровадження додаткових систем контролю і доведення інформації до вищого керівництва організації.

В основу зниження корупційних ризиків організацій повинні бути покладені такі принципи:

1. Інноваційна кадрова політика. Має на увазі використання новітніх кадрових технологій. Доцільність застосування сучасних кадрових рішень виникає не тільки під час прийому на роботу, а й у процесі трудової діяльності співробітників. Тут можна звернутися до найкращих практик та рекомендацій міжнародних стандартів. Для дотримання цього принципу організації також необхідна добре продумана система мотивації кадрів. Але найголовніше – це, звичайно, прозора система оплати праці, яка повинна працювати так, щоб будь-які схеми «зарплат у конвертах» були просто нездійсненними.

2. Менеджмент безпеки. Принцип заснований на ризик-орієнтованому підході і розподілі відповідальності між різними ланками управління.

3. Наявність підрозділів, відповідальних за фінансовий контроль та внутрішній аудит.

4. Украй високий рівень вимог до топ-менеджменту в питаннях корупції. Цей принцип повинен враховувати, що чим вище рівень корупціонера, тим більше може бути розмір збитку від його діяльності.

5. Демонстрація жорсткого і непримиренного ставлення до корупції. В основу принципу закладено невідворотність відповідальності винних, надання кожного виявленого факту гласності всередині компанії, показові процеси: звільнення, пред'явлення позовів до суду, ініціювання кримінальної справи (за наявності складу злочину).

6. Система описаних етичних норм в організації. Відсутність моральної готовності до сприйняття даного принципу поки характерна для українських організацій, однак дійсність змушує змінювати менталітет. Наявність кодексу етики в організації має стати такою ж необхідністю, як і положення з охорони праці.

Джерелом новаторських підходів до попередження корупції стають нині програми «комплаєнс», які розробляються у великих приватних компаніях і в широкому значенні охоплюють політику корпоративної етики, прийняття і дарування подарунків, повідомлення про порушення, перш за все корупційні, збереження конфіденційності даних, урегулювання конфлікту інтересів. Правильно вибудована й ефективно функціонуюча внутрішньокорпоративна система антикорупційного компла-

енса дає змогу не тільки відповідати міжнародним стандартам корпоративного управління, мінімізувати ризики залучення до відповідальності компанії та її менеджменту за порушення антикорупційного та антимонопольного законодавства, а й знизити ймовірність фінансових шахрайств.

У найбільш повному вигляді система протидії фінансовому шахрайству включає в себе сукупність взаємодіючих між собою контрольних підрозділів, до якої належать внутрішній аудит, служба безпеки, підрозділ комплаєнс і юристи. Незважаючи на те що, на думку експертів, служба безпеки й аудит є найбільш ефективними із підрозділів, що забезпечують безпеку бізнесу, кожна зі складових частин системи протидії фінансовому шахрайству необхідна і вирішує своє завдання.

Підрозділ комплаєнс здійснює контроль над дотриманням політики і процедур та є свого роду системою раннього попередження. Він контролює ризик-індикатори, які сигналізують про неблагополуччя в тому чи іншому бізнес-процесі, виявляє інциденти і порушення. За наявності у цих порушеннях ознак зловживань і фінансового шахрайства залучається служба внутрішнього аудиту,

яка поглиблено розслідує стан справ у бізнес-процесах, де були зафіксовані порушення. Якщо в ході проведення аудиту підозри підтверджуються, вступає в дію служба безпеки. Юристи можуть підключатися на будь-якому етапі протидії розкраданням і шахрайству для дотримання законності порядку розслідування і забезпечення юридично доказової сили доказів, зібраних у ході розслідування, а також у суді. За результатами роботи вживаються заходи дисциплінарного чи адміністративного характеру або організація звертається до правоохоронних органів для порушення кримінальної справи.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладене, можна констатувати, що фінансове шахрайство, корупція, безперечно, є глобальними ризиками світової економічної системи. Без активного реагування всіх учасників ринку, державних діячів і чиновників, власників і менеджменту організацій неможливі позитивні зміни в економіці країн, у тому числі в практиці ведення бізнесу.

Стандарти етики потрібні не тільки для організацій, а й для кожної країни в сенсі повного несприйняття та неприйнятності суспільством і кожним громадянином корупційних дій.

Список використаних джерел:

1. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2017 року: результати опитування українських організацій. URL: <https://www.pwc.com/ua/gecfs/ua>.
2. Corruption perceptions index 2017. URL: https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017.
3. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія. К.: Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
4. Уэллс Дж.Т. Справочник по предупреждению и выявлению корпоративного мошенничества; под научн. ред. М.С. Суханова; пер. с англ. М.С. Суханова, Ю.Ю. Смирской, В.Л. Артемова. М.: Маросейка, 2008. 480 с.
5. Глебов О.А. Актуальные методы противодействия мошенничеству. Банковское дело. 2014. № 9. С. 74–76.
6. Мамишев А.В. Ризикоорієнтований підхід до виявлення аудитором фінансових шахрайств і злочинів із відмивання грошей. Фінанси України. 2013. № 4. С. 80–88.

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ФИНАНСОВОМУ МОШЕННИЧЕСТВУ В ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Аннотация. В статье рассматривается финансовое мошенничество как системное явление и его место в социально-экономической жизни общества. Это явление носит тотальный характер. Несмотря на то что украинские организации по сравнению с западными считают риски мошенничества наиболее существенными, они менее активно борются с этой угрозой. Создание эффективных инструментов противодействия финансовому мошенничеству является актуальной задачей для любой организации.

Ключевые слова: коррупция, финансовое мошенничество, коррупционные риски, противодействие финансовому мошенничеству, комплаєнс.

CONFRONTATION WITH FINANCIAL FRAUD IN DOMESTIC ORGANIZATIONS

Summary. The article deals with financial fraud, as a systemic phenomenon and its place in the socio-economic life of society. This phenomenon is total. Despite the fact that Ukrainian organizations, in comparison with the western ones, consider fraud risks to be the most significant, they are less active in dealing with this threat. Creating effective countermeasures for financial fraud is an urgent task for any organization.

Key words: corruption, financial fraud, corruption risks, counteraction to financial fraud, compliance.